

ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

*Третяк Н.А., кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку» НАН України*

Проаналізовано тенденції здійснення екологічної політики держави у сфері управління земельними ресурсами та землекористуванням на основі змін екологічної стабільності землекористування та його антропогенної навантаженості.

Ключові слова: ефективне управління, управління земельними ресурсами, управління землекористуванням, екологічна стійкість, антропогенне навантаження, сталий розвиток.

Постановка проблеми

Враховуючи що Україна на етапі адаптації (приведення) українського законодавства до вимог Європейського Союзу, то проблема ефективного управління земельними ресурсами та землекористуванням стає першочерговим завданням, оскільки неефективне управління призводить до процесу погіршення економічного, соціального та екологічного стану країни. Для ефективного управління земельними ресурсами та землекористування, особливого значення набуває питання аналізу структури земельного фонду України, що є необхідною умо-

вою для своєчасного виявлення і відстеження екологічної нестійкості, антропогенного навантаження та визначення шляхів їх запобігання та подолання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Питанню ефективності управління земельними ресурсами та землекористуванням на сучасному етапі в Україні досліджували такі науковці: В.В. Горлачук, Ю.Г. Гуцуляк, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, Й.М. Дорош, Ш.І. Ібатулін, О.П. Канаш, Л.Я. Новаковський,

А.С. Попов, А.М. Третяк та ін. Нами проаналізовані тенденції здійснення екологічної політики держави у сфері управління земельними ресурсами та землекористуванням в контексті сталого розвитку.

Метою статті є оцінка тенденцій здійснення екологічної політики держави у сфері управління земельними ресурсами та землекористуванням в розрізі регіонів України.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року», першим з основних принципів національної екологічної політики проголошується посилення ролі екологічного управління з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економіч-

ної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку [1]. Саме тому, управління земельними ресурсами та землекористуванням повинно розглядатися в кількох аспектах, а саме стосовно довкілля – екологічна ефективність, матеріального виробництва (доходу) – економічна ефективність та суспільства в цілому – як соціальна ефективність (рис.).

Управління земельними ресурсами та землекористуванням є частиною існуючої економічної системи та являє собою складний, багатогранний процес, що залежить від характеру суспільних і виробничих відносин, форм власності на землю, системи гарантування прав на землю, ефективності землекористування та охорони довкілля. Це обумовлює наступне, що:

Рис. Логічно-смысловая модель аспектів сталого розвитку

- економічна ефективність управління земельними ресурсами та землекористуванням обумовлена впли-

вом управлінських дій щодо розподілу земельних ресурсів та організації території землекористування на орга-

нізацію виробництва і навпаки. До економічної ефективності належить також інвестиційна, що визначається інвестиційною привабливістю землекористування, сукупністю інвестицій у земельні поліпшення та охорону земель.

- *соціальна ефективність* управління земельними ресурсами та землекористування характеризується станом забезпечення громадян земельними ділянками, зміцненням земельних відносин, стабільністю прав землекористувачів і власників землі.

- *екологічна ефективність* управління земельними ресурсами та землекористування пов'язана з необхідністю охорони земель, відтворення і раціонального їх корисних властивостей. Вона характеризується впливом управлінських дій та землевпорядними заходами на організацію використання землі.

Враховуючи, що сталий розвиток країни у майбутньому безпосередньо залежатиме від збереження природного капіталу (довкілля), саме тому перед владою та землекористувачами стоїть завдання збалансувати економічні та соціальні інтереси з екологічними.

Упродовж останніх двох десятиріч відбулися значні зміни в менталітеті та ставленні суспільства до екологічних проблем. Результатом зусиль світової спільноти щодо запобігання і контролю забруднення навколишнього середовища, впровадження природоохоронних заходів, використання екологічно чистих технологій стало на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро Декларації щодо навколишнього середовища та створення технічного комітету ТК 207 «Управління навколишнім середовищем», до задач якого увійшло розроблення системи

стандартів для управління навколишнім середовищем [2, с. 23].

В Україні площа територій, що збереглися у природному стані і характеризуються еколого-стабілізуючих угіддями становлять лише 50 тис. км², або 8 % від загальної площі, і наближається до критичної. У зв'язку з цим різноманітність живих видів, екосистем і ландшафтів визнана важливим компонентом всесвітньої спадщини і життєвим джерелом для майбутнього розвитку всього людства. З'ясовано, що 87 % збільшення території пустель спричинено антропогенними факторами і лише 13 % – природного походження. В Україні зона кліматичного опустелювання займає близько 35 % загальної площі. Під впливом людської діяльності одночасно з опустелюванням відбувається руйнація ґрунту через ерозію. Щорічно під впливом природних і техногенних чинників орні землі втрачають 26 млрд тонн родючого шару. Зменшення площ ріллі реєструється у багатьох країнах світу [3]. Україна, згідно з наявною інформацією, має чи не найвищий рівень розораності земель у Західній Європі. Екстенсивне землекористування, властиве сільському господарству України, не поліпшує екологічну ситуацію, і може призвести до подальшого процесу руйнації унікальних сільськогосподарських угідь [4, с. 179].

Науковці, що працюють над проблемою сталого землекористування висловлюють позицію щодо недопустимості надмірного сільськогосподарського використання земель [5-7].

Так, на думку, А.М. Третяка, екологічна стабільність землекористування, залежить від співвідношення еколого-стабілізуючих угідь (ліси, сінокоси, пасовища, чагарники тощо)

та урбанізованих угідь (рілля, забудовані землі) [4, с. 180]. Тобто, екологічна стійкість прямо залежить від площ збережених природних фітоценозів. Поліпшення екологічної ситуації залежать від зниженні питомої ваги орних земель і, відповідно, в збільшенні площі кормових угідь, лісових насадженнях (еколого стабілізуючих угіддях).

Відомо, що екологічно стійкі угіддя (ліси, болота природного походження, природні луки) створюють навколо себе сприятливе екологічне середовище і позитивно впливають на довкілля, його флору і фауну. За даними І. Риборські і Е. Гайсе можна визначити граничну відстань від екологічно стійкого угіддя до екологічно нестабільної території, а саме ширину сприятливої екологічної зони (D) по відношенню до менш стійкого угіддя [8, с. 157].

У процесі землевпорядного проектування для конкретних землекористувань такі розрахунки потрібно виконувати по всіх екологічно стійких угіддях і нанести на планову основу межі екологічно нестабільних територій. Для таких територій розробляються додаткові екологічні заходи: організаційно-господарські, агротехнічні, лісомеліоративні і гідротехнічні щодо захисту земель від ерозії; природоохоронні; з підвищення родючості ґрунтів.

Розподіл земель за цільовим призначенням носить довільний характер і не має достатньої економічної та екологічної обґрунтованості [4, с. 182]. Структура землекористування й екологічна незбалансованість земельного

фонду суттєво погіршують ефективність використання та охорони земель, природну здатність ґрунтового покриву до самовідновлення, призводять до збіднення видового різноманіття флори і фауни в ландшафтах [9-10].

Отже, для аналізу оцінки екологічної ефективності управління земельними ресурсами та землекористування безперечно є їхні кількісні та якісні параметри, які дають змогу виявити реальний стан земельних ресурсів. Оскільки облік кількості земель відображає відомості, які характеризують кожну земельну ділянку за площею і складом угідь та облік якості земель відображає відомості, які характеризують земельні угіддя за природними та набутими властивостями, що впливають на ефективність їхнього використання та екологічний стан.

Базовими якісними показниками, які свідчать про екологічну стабільність, їхню стійкість і ступінь перетворення під впливом господарської діяльності є коефіцієнти антропогенного навантаження та екологічної стійкості. Ці коефіцієнти дають змогу комплексно оцінити екологічну ефективність та наскільки раціональною є структура земельного фонду.

Так, для аналізу оцінки ефективності управління земельними ресурсами та землекористування використано методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування [11], а саме коефіцієнти екологічної стабільності та антропогенного навантаження територій (табл. 1-2).

1. Тенденція змін коефіцієнту екологічної стабільності *

Назва регіону	Зміни	Роки			
		2013	2010	2000	1990
Закарпатська область	↓	0,68	0,72	0,72	0,75
Івано-Франківська область	↓	0,62	0,63	0,62	0,65
Рівненська область	↓	0,60	0,60	0,61	0,61
Волинська область	≈	0,59	0,57	0,57	0,59
Житомирська область	↑	0,58	0,56	0,57	0,54
Львівська область	↑	0,56	0,53	0,52	0,54
Чернівецька область	≈	0,53	0,51	0,50	0,53
Чернігівська область	↑	0,50	0,47	0,48	0,47
Київська область	↑	0,47	0,44	0,45	0,46
Сумська область	↑	0,45	0,42	0,41	0,41
Луганська область	↑	0,44	0,41	0,40	0,39
Автономна Республіка Крим	↓	0,41	0,41	0,42	0,44
Україна	↓	0,40	0,40	0,40	0,41
Черкаська область	↑	0,39	0,36	0,36	0,38
Тернопільська область	↑	0,39	0,34	0,34	0,36
Хмельницька область	↑	0,38	0,35	0,35	0,36
Харківська область	↑	0,38	0,34	0,34	0,35
Полтавська область	↑	0,35	0,33	0,34	0,34
Вінницька область	↓	0,33	0,33	0,32	0,34
Донецька область	↑	0,33	0,30	0,30	0,31
Одеська область	↓	0,32	0,32	0,32	0,33
Дніпропетровська область	↓	0,30	0,28	0,28	0,31
Кіровоградська область	↑	0,30	0,27	0,27	0,28
Миколаївська область	↓	0,28	0,28	0,28	0,29
Запорізька область	≈	0,28	0,27	0,27	0,28
Херсонська область	↓	0,27	0,34	0,34	0,35

* менше 0,33 – територія є екологічно нестабільною; від 0,34 до 0,50 – відноситься до стабільно нестійкої; від 0,51 до 0,66 – переходить у межі середньої стабільності; якщо перевищує 0,67 – територія є екологічно стабільною.

Аналіз табл. 1 показав, що за роки земельної реформи в Україні коефіцієнт екологічної стабільності майже не змінився і характеризується стабільно нестійким рівнем (0,40). В межах регіонів країни в 2013 році цей показник коливається від 0,68 в Закарпатській області до 0,27 в Херсонській області, що за роки незалежності України є найнижчими показниками. Крім того, тільки одна область є екологічно стабільною та 6 знаходяться у межі середньої стабільності. Всі інші території області є стабільно не стійкими та екологічно нестабільними. Рівень антропогенного впливу, який впливає на стан екосистем показує, що помірному антропогенному нава-

нтаженню відповідають території, де значення цього показника знаходяться в межах 3,1-3,5 (див. табл. 2). Так, для України коефіцієнт антропогенного навантаження становить 3,43 бали, що характеризує значний ступінь навантаження. В межах регіонів країни цей показник коливається від 2,42 в Закарпатській області до 3,70 в Запорізькій області.

Отже, аналіз показує невпинний процес погіршення екологічного стану довкілля, що негативно впливає на стан навколишнього природного середовища та генерує загрози національній безпеці в екологічній сфері. Саме тому аналіз екологічної ситуації є необхідною умовою для своєчасного

виявлення та відстеження екологічних проблем, що в свою чергу передуватиме визначенню шляхів їх запобігання та подолання, прийняттю управлінських і проектних рішень

щодо раціонального використання та охорони земель, а саме в зміні структури земельного фонду еколого-стабілізуючими угіддями.

2. Тенденція змін рівня антропогенного навантаження *

Назва регіону	Зміни	Роки			
		2013	2010	2000	1990
Закарпатська область	↑	2,42	2,68	2,68	2,67
Івано-Франківська область	↑	2,60	2,91	2,92	2,93
Рівненська область	↑	2,65	2,93	2,93	2,97
Волинська область	↑	2,73	3,00	3,00	3,01
Житомирська область	↑	2,74	3,03	3,06	3,68
Львівська область	↑	2,82	3,15	3,16	3,17
Чернівецька область	↑	2,93	3,22	3,22	3,21
Чернігівська область	↑	3,02	3,24	3,24	3,30
Київська область	↑	3,08	3,33	3,33	3,31
Сумська область	↑	3,15	3,40	3,41	3,45
Луганська область	↑	3,25	3,40	3,44	3,48
Черкаська область	↑	3,31	3,49	3,49	3,49
Автономна Республіка Крим	↑	3,33	3,40	3,38	3,35
Тернопільська область	↑	3,33	3,58	3,58	3,58
Хмельницька область	↑	3,35	3,56	3,57	3,58
Харківська область	↑	3,37	3,57	3,58	3,57
Україна	≈	3,43	3,42	3,43	3,43
Полтавська область	↑	3,47	3,56	3,56	3,58
Донецька область	↑	3,55	3,70	3,70	3,68
Одеська область	↑	3,57	3,60	3,61	3,59
Кіровоградська область	↑	3,60	3,72	3,73	3,73
Вінницька область	↑	3,61	3,61	3,61	3,62
Дніпропетровська область	↑	3,63	3,71	3,71	3,66
Херсонська область	↓	3,67	3,48	3,47	3,44
Миколаївська область	↑	3,67	3,70	3,70	3,68
Запорізька область	≈	3,70	3,71	3,70	3,70

* 5 балів – високий ступінь антропогенного навантаження (землі промисловості, транспорту, населені пункти); 4 бали – значний (рілля, багаторічні насадження); 3 бали – середній (природні кормові угіддя, залужені балки); 2 бали – незначний (лісосмуги, чагарники, ліси, болота, під водою); 1 бал – низький (мікрозаповідники).

Висновки

Сталий розвиток повинен сприяти покращенню якості життя кожної людини без надмірної витрати природних ресурсів. Однак проведений нами аналіз тенденцій екологічної стабільності землекористування та антропогенної навантаженості вказує на відсутність суттєвих позитивних змін у здійсненні екологічної політики

держави у сфері управління земельними ресурсами та землекористування. Тобто, екологічна ефективність управління земельними ресурсами та землекористуванням, характеризується не ефективними управлінськими діями та землевпорядними заходами щодо організації використання землі.

Список літератури

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3. – С. 13.
2. На шляху розвитку сталого споживання та виробництва в Україні. Настава щодо застосування зелених закупівель в державному та приватному секторах економіки. Методичний посібник. / [Барановська В.Є., Берзіна С.В., Богдан О.Д., Возний О.І., Камаса М.Ю., Потапенко В.Г., Савицький В.В., Шереметьєва Л.А., Яреськовська І.І.]. – К. : Вид-во «Інтерсервіс», 2013. – 76 с.
3. Качинський А.Б. Порівняльний аналіз стану навколишнього середовища України та окремих держав світу [Електронний ресурс] / А.Б. Качинський, С.І. Лавриненко. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama4_2000/kabakaba_22.htm.
4. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія / А.М. Третяк. – Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2012. – 440 с.
5. Горін М.О. Консервація деградованих і малопродуктивних земель як одне з найважливіших джерел формування екомережі України / М.О. Горін, О.П. Канаш // Наук. вісник НАУ. – 2005. – № 81. – С. 174–176.
6. Новаковський Л.Я. Консервація деградованих і малопродуктивних орних земель України / Л.Я. Новаковський, О.П. Канаш, В.О. Леонець // Вісн. аграр. науки. – 2000. – № 5 (565). – С. 54–59.
7. Сайко В.Ф. Наукові підходи щодо раціонального землекористування в умовах здійснення аграрної реформи / В.Ф. Сайко // Вісн. аграр. науки. – 2000. – № 5 (565). – С. 5–10.
8. Третяк А.М. Землепорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. Посібник / А.М. Третяк. – К. : Вища освіта, 2006. – 528 с.
9. Третяк Р.А. Економічні засади формування сільськогосподарських землеволодінь і землекористувань в умовах земельної реформи : дис. канд. екон. наук. 08.07.02 / Р.А. Третяк. – К., 2005. – 276 с.
10. Третяк А.М. Наукові основи землеустрою: навч. посіб. / А.М. Третяк. – К. : ЦЗРУ, 2002. – 342 с.
11. Третяк А.М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А.М. Третяк, Р.А. Третяк, М.І. Шквир. – К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.

* * *

Проанализированы тенденции осуществления экологической политики государства в сфере управления земельными ресурсами и землепользованием на основе измененной экологической стабильности землепользования и его антропогенной загруженности.

Ключевые слова: эффективное управление, управление земельными ресурсами, управление землепользованием, экологическая устойчивость, антропогенная нагрузка, устойчивое развитие.

* * *

Trends in the implementation of environmental policy in the sphere of land resources administration and land use based on changes of environmental sustainability of land use and its anthropogenic pressure are analyzed.

Keywords: effective administration, land resources administration, land use administration, environmental sustainability, anthropogenic pressure, sustainable development.